

СУТНІСТЬ ТА ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ В ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМІ

В статті розглянута та обґрунтована роль екзистенціалізму в розвиток філософії людини й доведені її істотні, властиві тільки людині сучасності, недоліки. Розглядаючи сучасну людину, що самоусвідомлює, підкреслено, що екзистенціалізм, не враховує ні природної, ні суспільної об'єктивної історії її розвитку. Доведено, що саме історія створює людей і саме в ході її змінюється той світ, частиною якого є всі люди і соціум.

Ключові слова: екзистенціалізм, філософія людини, розвиток, історія, соціум.

СУЩНОСТЬ И СУЩЕСТВОВАНИЕ ЧЕЛОВЕКА В ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМЕ

В статье рассмотрена и обоснована роль экзистенциализма в развитие философии человека и доведены ее существенные, присущие только человеку современности, недостатки. Рассматривая современного человека, самоосознание, подчеркнуто, что экзистенциализм, не учитывает ни естественной, ни общественной объективной истории ее развития. Доказано, что именно история создает людей и именно в ходе ее меняется мир иной, частью которого являются все люди и социум.

Ключевые слова: экзистенциализм, философия человека, развитие, история, социум.

ESSENCE AND EXISTENCE OF HUMAN IN EXISTENTIALISM

In the article the role of existentialism in the development of human philosophy is considered and substantiated, and its essential, inherent only to the person of the present, imperfections are proved. Considering the modern self-conscious person, it is emphasized that existentialism does not take into account either the natural or the social objective history of its development. It is proved that it is history that creates people and it is in the course of its changing that world, part of which is all people and society.

Keywords: existentialism, human philosophy, development, history, socium.

Постановка проблеми. Екзистенціалізм – філософська концепція, у центрі якої знаходиться проблема абсурдності людського існування, самотності, розпачі і дисгармонії. Вагомість розгляду даної теми на сьогодні є надзвичайно актуальною, адже для людини в умовах нестійкості оточуючого середовища, перевагою може стати саме абсурдність свого існування. Це може призвести до суїциду.

Ціль статті полягає у розгляді екзистенціалізму, що відбиває у своїй філософії стан свідомості, переживань людей у сучасному світі, тим самим багато в чому оголив і пояснив ті протиріччя, з якими зіштовхується людина в цьому світі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Традиційно прийнято вважати, що література виникла і розвивалася наприкінці XI - першій половині XX століття в роботах Сартра, Камю, Кафки, Іонеско й ін. Екзистенція знайшла своє художнє втілення й у кращих образах у творчості Лермонтова, Тютчева, Гіппиус, Купалы, Достоевського, Л. Толстого, Булгакова...

Екзистенціалізм (від латинського *exsistentia* - існування) як філософське навчання виник по історичних мірках відносно недавно. Його основоположниками прийнято вважати Карла Ясперса, Мартіна Хайдеггера, Габріеля Марселя, Альбера Камю і Жана Поля Сартра, що створили під впливом філософії Ніцше, містичних ідей Серена Кьєркегора і християнських шукань Федора Михайловича

Достоевського нове філософське навчання. Основною ідеєю екзистенціалізму було положення про те, що для того, щоб вийти з кола найчастіше нерозв'язних проблем буття в сучасному світі індивід повинний перебороти своє "неістинне" існування і знайти свою індивідуальну екзистенцію. Тобто, подібно деяким з філософських шкіл, рішення проблем розвитку етнічних і соціальних систем екзистенціалісти бачать не в їхній постійній модернізації в процесі підтримки життєздатності, а в рішенні кожною людиною проблем, що встають перед ним, самостійно. У такий спосіб цілком ігнорується взаємодія індивідів усередині систем, що вони складають, будь те етнос, чи родина держава, а умовою повернення особистості до дійсності вважається безумовне визнання індивідом своєї нічим не обмеженої волі. Екзистенціалісти подібно анархістам протиставляють волю і необхідність, воля індивіда по їхньому навчанню не повинна обмежуватися чим-небудь, у тому числі і нормами моралі. Це приводить їх до того положення, коли "фактично ... стирається грань між добром і злом, воля перетворюється у сваволю, а відповідальність - у повну безвідповідальність".

Соціальним джерелом екзистенціалізму виявилися процеси соціально-економічного і політичного життя суспільства, що втілювалися у різних формах відчуження людини.

Одним з основоположників екзистенціалізму був Карл Ясперс, відповідно до філософських побудов якого "порожнеча" чи "вакуум" не є ніщо, а являє собою щось трансцендентне думки і тому лежаче за межами будь-якого можливого знання. З цього погляду будь-яке з'єднання людей навколо якої-небудь позитивної істини є несправжнім і, відповідно, неповноцінним. Тільки при відсутності знання не виникає розбіжностей і здійснюється екзистенціальне об'єднання, що скасовує розмаїтість як принцип. Ясперс хотів, "перебуваючи в історії, вийти за межі всього історичного, досягти всеосяжного, що недоступно нашому мисленню, але торкнутися чого ми все-таки можемо - пояснити зміст історії". У такий спосіб "безодня" абсолютизувалась як світ без часу і без історії. Аналогічне специфічне відношення вчасно відзначалося й у працях російського екзистенціаліста Н. Бердяєва, що реанімувало деякі положення, розроблені ще Августином Блаженным: "Час не тільки розірваний на частині, але одна частина його повстає проти іншої. Майбутнє повстає

на минуле, Минуле боре проти початку майбутнього, що винищує ... Майбутнє є убивця всякої минулої миті. Майбутнє пожирає минуле, щоб потім перетворитися в таке ж минуле ... Розрив між минулим і майбутнім є основне зло часу нашої світової дійсності". Отже, позбавлений цього зла тільки мир без часу, тобто "безодня" чи "вакуум".

Подібні ж нігілістичні погляди висловлювалися Н.А. Бердяєв і з питань теорії етнічних взаємодій. Тільки отут злом вважалася вже наявність власне етнічної розмаїтості, прихильність етносів до конкретних ландшафтів, що по думці Бердяєва і приведе до виникнення й ескалації кровопролитних військових конфліктів. Відсутність цих факторів, що локалізують, своєрідний етнічний "вакуум", і є відповідно до поглядів Бердяєва ідеальний стан людського суспільства. Разюче, наскільки цієї його думки, як і приведена вище цитата, точно відповідають класичним установкам антисистемної ідеології, що характеризується крім іншого і футуристичним сприйняттям часу. Слідом за античними гностиками, манихеями і середньовічними альбігойцями Бердяєв вважав світ природи й історії "занепалим", що знищує людська оригінальність. Він є сферою страждання і насильства, і тому тільки вільна від нього душа може досягти своєї правдив екзистенції.

Інший основоположник екзистенціалізму, Альбер Камю, прийшов до тих же висновків виходячи з зовсім інших посилок. Вихідним для його філософії було поняття абсурду. Людина інстинктивно прив'язана до життя, прагне до неї, однак він існує у світі, що йому далекий, ірраціональний і абсурдний. Безглуздо тому і саме існування людини. У Жана Поля Сартра навколишня людини соціальне середовище також як і в Бердяєва виступає як анонімний носій насильства стосовно індивіда. Моральні концепції Сартра незмінно перегукуються з категоричним імперативом Канта, а здійснення цього внутрішнього імператива виступає в Сартра як акт спокути аморальності суспільства. Так віддавалося анафемі саме існування будь-яких соціальних систем і людських колективів.

Мартін Хайдеггер також вважав сферу соціального життя несправжнім існуванням, у якому особистість перестає бути самою собою, оскільки підкоряється суспільній думці і діючим нормам моралі. Те, що ці моральні норми служать цели збереження соціальної

системи як гаранта нормального існування складових її індивідів, Хайдеггером цілком ігнорується, він бачить тільки обмежуючу свободу особи моральні вимоги. Тому благом по Хайдеггеру є страх перед закінченням життя, що допомагає людині звільнитися від суспільних зв'язків, що з'являються у виді уособлення абсолютного зла. Таким чином, навчання Хайдеггера, як і інших екзистенціалістів, спрямовано на знищення соціальних і етнічних зв'язків людини.

На частку екзистенціалістів випали такі іспити, як колосальні соціальні потрясіння, дві світові війни, холодна війна, однак їх перенесли і багато мільйонів інших людей в усьому світі, що проте не опустилися до твердження життєвідталкуючих ідеологій крайнього індивідуалізму, характерного для екзистенціалізму. Навіть властивий деякою мірою російській інтелігенції потяг до заглибленого самокопання, захоплено підтримуваний екзистенціалістами, не призвів до масового поширення екзистенціалізму, оскільки його руйнівні установки інстинктивно відкидалися більшістю представників етносів. Центральні питання екзистенціалізму – існування людини, зміст його життя і долі у світі – надзвичайно співзвучні будь-якому, що задумується над своїм буттям, людині. От чому екзистенціалізм настільки популярний й понині.

Екзистенціалізм виходить з суб'єкта, міркуючи, що існування передує сутності. У Ж. П. Сартра й інших суб'єктом, у існуванні якого передує сутність, є чи людина, як говорить М. Хайдеггер, “людська реальність”. Іншими словами, екзистенціальні проблеми – це питання самого факту існування кожної людини і переживання свого способу існування. Існування, чи екзистенція – це щось невыражене в поняттях, те, що ніколи не є об'єктом, тому що людина не в змозі глянути на себе зі сторони. Існування не піддається раціональному збагненню, і єдина можливість пізнати його полягає в тім, щоб його пережити. К. Ясперс вважає, що людське існування розкривається в “прикордонних ситуаціях” – у станах страждання, боротьби, жорстокості і ворожості світу, у яких живе людина.

Для екзистенціаліста в людини немає визначення (сутності) до його існування – особистісного буття, спрямованого до ніщо (смерті) і що усвідомлення, що переживає свою кінцівку. Це означає, що людина спочатку існує (з'являється і займає місце в неосмисленому,

грубо речовинному світі), а тільки потім він визначається – входить в область справжніх сутностей і змістів. З погляду екзистенціалістів, людина тому й не піддається науковому визначенню, що вона спочатку нічого собою не представляє, споконвічно позбавлена якій-небудь природи, що визначає її індивідуальне, особистісне буття. Людина стане людиною лише пізніше.

Людина є лише те, що він сам із себе робить. Вона є ніщо, інше як його проект самого себе, і вона існує лише настільки, наскільки сама себе здійснює. Вдумаємося в цей зміст: людина вступає в життя і сама визначає свій вигляд, поза яким нічого немає. Тільки дійсність йде в рахунок. Боягуз відповідальний за своє боягузтво, брехун за свою неправду і т.д. Інакше кажучи, людина сама робить себе і своє життя. Саме вона сама стала боягузом, брехуном, негідником. У цьому змісті варто прислухатися до екзистенціалістів філософам, що підкреслюють відповідальність людини за свої вчинки, за усе своє життя, а не шукати їх у суспільстві.

Другий принцип сартровського екзистенціалізму: людина відповідальна не тільки за себе, вона відповідає і за всіх людей.

Роз'яснюючи цей принцип своєї філософії Ж.-П. Сартр, підкреслює, що всякий суб'єкт (людина), про яке йде мова, не є строго індивідуальним суб'єктом. З погляду Ж.-П. Сартра, істина збагнення людини як себе самого не може бути ніякий інший, крім "Cogito ergo sum" ("Я мислю, отже, я існую"). Дух знаходить силу буття в кожній окремій людині. Однак у "cogito" людина відкриває не тільки себе самого, вона відкриває й інших людей. Інакше кажучи, через "Я мислю" людин осягає себе перед обличчям іншого, і інший чоловік так само достовірний для нього, як і він сам. Для того, щоб з'ясувати яку-небудь істину про себе самого, людина повинна пройти через іншого, який необхідний для власного існування людини і для самопізнання людини.

Таким чином, людина відкриває цілий світ, що називається інтер-суб'єктом. Тільки в цьому інтер-суб'єктному світі і вирішує людина, чим є вона сама і чим є інші люди.

Людина своїм вчинком (діями) створює визначений образ, що він вибирає, тому що обираючи себе, вона обирає людину взагалі. Як говорить Ж.-П. Сартр, людина своїм вчинком "штовхає на той чи інший шлях життя не тільки себе самого, але й все людство".

Екзистенціалізм має два різновиди – атеїстичний і релігійний. Атеїстичний екзистенціалізм виходить з положення: Бога немає, а тому людині усе дозволено. Інакше кажучи, людина живе у світі, де релігійна надія вмерла, а тому людині як би треба жити без вищого змісту і благодаті. З погляду Ж.-П. Сартра, А. Камю й інших атеїстичних екзистенціалістів це означає, що людина залишається, безпомічною, тому що ні в собі, ні зовні їй не на що опертися, у неї немає і не може бути виправдань. У результаті, якщо існування передує сутності, то посиленням раз і назавжди дану людську природу не можна пояснити. Це значить, що немає детермінації сутності людини. Турбота, страх, тривога, совість, рішучість і інші модулі людської екзистенції (існування) визначаються тільки через ніщо – смерть, вони є, власне кажучи, різними способами зіткнення з ніщо; руху до нього чи утікання від нього кожної людини.

Релігійний екзистенціалізм представлено головним чином Ясперсом і Марселем. На їх думку, екзистенція органічно пов'язана з Богом. Свобода людини теж має божественне походження.

Людське буття, відповідно до екзистенціалістів, – зовсім унікальна реальність, до якого незастосовані ніякі нелюдські мірки причинно-наслідкових зв'язків, ніщо зовнішнє не владно над людиною, вона є причина самого себе. От чому в екзистенціалізмі людина вільна, тому що воля – це сама екзистенція. Вона є “житлом” людської волі, а тому людина – це воля, і вона засуджена бути вільною. Підставою волі в екзистенціалізмі є те, що людина сама себе створює, і відповідальна за все, що робить.) Разом з тим, у характеристиці волі людини екзистенціалізмом варто бачити деякі особливості його релігійного й атеїстичного напрямків. Так, для релігійних екзистенціалістів волю можна знайти тільки лише в Бога. Згідно А.И. Шестову, наприклад, воля – це пізнана необхідність (мається на увазі Бог), треба пізнати необхідність і примиритися з нею, віддати себе в руки цієї необхідності. Дана концепція розуміння волі зв'язана з визнанням необхідності, що значно відрізняє це, наприклад, від сартровської: бути вільним – це бути самим собою. Людина не має ні природи, ні сутності: вона – це воля, що нічим не визначена. Вона – необмежена сила заперечення – ні добра, ні зла; ні моральна, ні аморальна, але є чистий вибір. У цьому відношенні цікаво порівняти сартровське положення з думкою Гегеля про волю як твердженні

самого себе. В екзистенціалізмі в більшості випадків, відкидається традиція зведення волі до пізнаної чи необхідності до розкриття природних задатків людини, разом з тим, затверджується, що воля – це умова і спосіб самореалізації індивіда. По Ж.-П. Сартру всі люди вільні, оскільки ніщо не може виключити зі свідомості волю. Воля, відповідно до його поглядів, абсолютна, вона існує у виді дії і діяльності.

Можна сказати, що воля в екзистенціалістській філософії представляє дві неодмінних умови:

- можливість вибору людиною самої мети, чи воля її волі;
- можливість досягти людиною поставленої мети, чи воля її дії.

Важливо в цьому зв'язку звернути увагу на екзистенціалістський підхід до проблеми вибору людини, тому що в цьому підході сконцентровано кредо цієї філософії. Так, у філософії Ж.-П. Сартра людина відмінна від усіх природних істот, саме своєю здатністю вибирати самого себе, бути самим собою донести відповідальність перед собою за свій вибір. Іншими словами, вибір людини в Ж.-П. Сартра не погоджується ні з якими соціальними нормами і встановленнями, але й вибираючи себе, людина одночасно вибирає і все людство. За кожною прийнятою чи позицією кожним приватним зобов'язанням можна розрізнити екзистенціальну волю, спосіб вибору себе і визначення усієї своєї долі. Трохи інакше підходить до цього питання М. Хайдеггер. З його погляду, вибір людини припускає необхідність поставити себе перед останньою можливістю свого буття – смертю. Тим самим індивід виявляється перед обличчям ніщо.

Таким чином в філософії екзистенціалізму немає абстрактної людської природи, сутності людини, незалежної чи попередньої існуванню. Саме життєвий досвід кожної людини, його конкретне існування є вихідна реальність для цієї філософії. Теорія екзистенціалізму не робить з людини об'єкт. Вона завжди виходить з особистості людини як суб'єкта дії. Тим самим філософія екзистенціалізму підкреслює достоїнство і значимість усякої людської особистості, абсолютної цінності особистості, її справжньої величі і невід'ємних прав на духовну волю і гідні умови життя.

Екзистенціалізм не можна розглядати як філософію бездіяльності (квіетизм) Екзистенціалізм визначає людину через її

вчинки, показує, що всі зміни, що відбуваються з нею, є результатом не зовнішніх і механічних впливів, а життєвих і внутрішніх принципів.

Екзистенціалістська філософія – оптимістична, незважаючи на песимістичне фарбування деяких своїх положень. Вона оптимістична тому, що вчить, що становлення людини відбувається не тоді, коли вона замикається в собі, ізольована від інших, а коли переслідує яку-небудь мету поза собою. У цьому зв'язку саме екзистенціалізм показує, що людина повинна знайти себе і переконатися, що ніщо не може її врятувати від себе самій. Екзистенціалізм тим самим звільняє людину від усіх надій і ілюзій, що вона може стати вільною завдяки чомусь поза собою. Саме екзистенціалізм учить, що кожна людина повинна внести свій індивідуальний, особистий внесок у загальну творчість і творення спільного життя людей. Тільки в цьому випадку діяльність усіх людей може стати взаємно доповнюваною, що створить єдине ціле, замість повторення тих самих дій.

Не викликає сумніву і той величезний вплив, що зробила і робить екзистенціалістська теорія на розуміння значення внутрішнього світу людини, необхідності культури самосвідомості, відповідальності людини перед власним "Я". Усі ці питання, поставлені екзистенціалізмом, сьогодні привертають виняткову увагу різних філософських шкіл і інших напрямків гуманітарного знання.

Оцінюючи в цілому вагомий внесок екзистенціалізму в розвиток філософії людини, не можна не бачити дуже істотного, властивого їй, недоліку. Розглядаючи людину, що самоусвідомлює, екзистенціалізм, на жаль, не враховує ні природної, ні суспільної об'єктивної історії його розвитку. Тим часом, саме історія створює людей і саме в ході її змінюється той світ, частиною якого є всі люди і соціум, а також природне середовище, яким вони обумовлені і самі його обумовлюють. Тому філософія і Ж. П. Сартра, і Н. А. Бердяєва та всіх інших екзистенціалістів по своєму втіленню трансисторична, тому що формуємі в ній принципи людського існування вважаються дійсними для будь-яких часів. При такому підході існування людини не зв'язується з конкретно історичною епохою, що цілком природно приводить до заперечення природних і соціальних "стартових площадок" у розвитку особистості, реальних причин відмінностей її буття від буття інших людей.

Висновки. Отже, екзистенціалізм відбив у своїй філософії стан свідомості, переживань людей у сучасному світі, тим самим він багато в чому оголив і пояснив ті протиріччя, з якими зіштовхується людина в цьому світі.

Література

1. История философии в кратком изложении. – М., 1991.–673 с.
 2. Кравченко А.И. Культурология: Учебное пособие для вузов. – М.: Академический проект, 2001.
 3. Кузнецов В. Г., Кузнецова И. Д., Миронов В. В. и др. Философия: Учебник. – М., 1999. – 516 с.
 4. Розанов В. В. Сумерки богов. – М.: Политиздат, 1989. – С. 319-344
 5. Современный философский словарь / В. Е. Кемерова. – М., 1998. – 1064 с.
 6. Філософія / О.П. Сидоренка. – Одеса: Юридична література, 2003. – 616 с.
 7. Философский энциклопедический словарь.–М., 1997.–576 с.
-
1. Ystoryya fylosofyy v kratkom yzlozhenyy. – М., 1991. – 673 s.
 2. Kravchenko A.Y. Kul'turolohyya: Uchebnoe posobyе dlya vuzov. – М.: Akademycheskyy proekt, 2001.
 3. Kuznetsov V. H., Kuznetsova Y. D., Myronov V. V. y dr. Fylosofyya: Uchebnyk. – М., 1999. – 516 s.
 4. Rozanov V. V. Sumerky bohov. – М.: Polytyzdat, 1989. – S. 319-344
 5. Sovremennyy fylosofskyy slovar' / V. E. Kemerova. – М., 1998. – 1064 s.
 6. Filosofiya / O.P. Sydorenka. – Одеса: Yurydychna literatura, 2003. – 616 s.
 7. Fylosofskyy entsyklopedycheskyy slovar'. – М., 1997. – 576 s.

Рецензент: Попков В.В. – д.філософ.н., професор,
Одеський національний університет ім. І. І. Мечнікова

20.06.2017